

Araştırma Makalesi

Tarihsel ve Yapısal Kaynakları Açısından Otoriter Rejimlerin Türleri Üzerine Bir Sınıflandırma Çalışması

İnan AKDAĞ*

ORCID ID: 0000-0001-5531-403X

Öz

Otoriter rejimler, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Demokrasinin, insanlık tarihinde, son iki yüz yıllık egemen paradigma olmasına rağmen çağdaş dünyada otoriter rejimler halihazırda yaygın bir toplumsal olgudur. Hem teorik hem de pratik olarak otoriter rejimler dünyada dönemsel çerçevede baskın bir olgu şeklinde gözlenmektedir. Demokratik rejimler üzerine yaygın literatüre rağmen otoriter rejimler üzerine literatür sınırlıdır. Ayrıca otoriter rejimler üzerine literatür, sürekli, demokratik rejim merkezli karşılaştırmalı perspektiften ele alınmıştır. Bu çalışmada otoriter rejim sınıflandırması, otoriter rejimleri bağımsız bir olgu olarak ele almaktadır. Bu çalışmada otoriter rejimlerin tipolojisi, sınıflar arası ilişkilerin kurumsallaştığı tarihsel ve yapısal çerçevede belirlenmeye çalışılmıştır. Otoriter rejimler, kaynakları temelinde dörtlü tipoloji çerçevesinde yeniden biçimlendirilmiştir. Bu bağlamda otoriter rejimler, kaynakları açısından; işlevsel olarak otoriter rejimler, reaksiyon olarak otoriter rejimler, konjonktür olarak otoriter rejimler ve yapısal olarak otoriter rejimler olarak dört tip altında toplanmıştır. Çalışmanın önemi, yaygın literatürün aksine, bağımsız bir perspektiften otoriter rejim tipolojisi yapılmaya çalışılmasıdır. Çalışmanın hipotezi ise; otoriter rejimler, modern otoriter rejimler; işlevsel otoriter rejimler, reaksiyon otoriter rejimler, konjonktür otoriter rejimler ve yapısal otoriter rejimler olarak dört biçimli tipoloji altında sınıflandırılabilir.

Anahtar Kelimeler: otoriter rejimler, işlevsel otoriter rejimler, reaksiyon otoriter rejimler, konjonktür otoriter rejimler, yapısal otoriter rejimler, siyasal zor

Makale gönderim tarihi: 25.04.2020 Makale kabul tarihi: 09.05.2020

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, inanakdag@yahoo.com

A Classification Study on the Types of Authoritarian Regimes in Terms of Their Historical and Structural Sources

Abstract

Authoritarian regimes are as old phenomenon as humanity history. Although democracy, during humanity history, became dominant paradigm in last two centuries, authoritarian regimes periodically and practically are dominant phenomenon in contemporary World. There is broad literature on democratic regimes while there is limited literature on authoritarian regimes. Moreover, the literature on authoritarian regimes focuses on comparative perspective with democratic regimes. In this study, the classification of authoritarian regimes approaches authoritarian regimes as an independent phenomenon. In this study, the typology of authoritarian regimes is defined by the historical and structural framework in which inter-classes' relationship is institutionalized. Authoritarian regimes are reshaped in the framework of fourth typology which is based on their sources. In this context, authoritarian regimes can gather under four types: functionalist authoritarian regimes, reactionary authoritarian regimes, conjuncture authoritarian regimes and structural authoritarian regimes. The importance of this study is that the typology of authoritarian regimes has been done as an independent perspective instead of the broad literature. The hypothesis of this study is that the typology of authoritarian regimes can be realized as four types as functionalist authoritarian regimes, reactionary authoritarian regimes conjuncture authoritarian regimes and structural authoritarian regimes.

Keywords: authoritarian regimes, functionalist authoritarian regimes, reactionary authoritarian regimes, conjectural authoritarian regimes, structural authoritarian regimes, political coercion

Giriş

Siyasal bağlamda iktidar ilişkilerinin bir göstergesi olan otorite, otoriter rejimlerde zor yoluyla kurumsallaşmaktadır. Her siyasal iktidar, otoritesini ve iradesini, egemenlik sınırları içinde diğer var olan tüm iradeler üzerinde tesis etmeye çalışmaktadır. Küresel güçler, yerkürenin öncelikle tamamında ve olanaklı değilse belirli bir bölümü üzerinde otoritesini tesis etmek isterken, yarı-merkez ülkeler kendi etki alanı içerisinde otoritesini kurumsallaştırma arayışı içerisinde. Çevre ülkeler, tüm imkânsızlıklara ve başarısızlıklarına rağmen kendi egemenlik sınırları içerisinde otoritesini kurma çabasındadır. Sonuç olarak her siyasal iktidar, kapsama alanındaki kitleler üzerinde otoritesini sağlamayı amaçlamaktadır. Otorite, iki şekilde kurulabilir; hitap edilen kitlenin rızasını alarak kurulan otorite veya onları zorlayarak kurulan otorite. Diyalektik olarak otoritede, zor ve rıza bir bütün olarak kurumsallaşmaktadır. Her siyasal iktidar, biçimsel olarak,

zor ağırlıklı rıza veya rıza ağırlıklı zor biçimli kurulan otoriteye bağlı olarak belirginleşmektedir. Otoriter rejimler tam olarak, zorun daha baskın olduğu rıza rejimleridir. Bu çalışma, otoriter rejimler üzerine, tarihsel ve yapısal kaynakları açısından sınıflandırma temelli bir incelemedir.

İnsanlık, yazılı tarihin çeşitli dönemleri boyunca otoriter rejimleri deneyimlemiştir. Fransız Devrimi sonrası Batı'nın, küresel hegemonyayı elde etmesinden sonra liberal demokratik rejimler, bu ülkelerde yaygınlık kazanmıştır. Tüm yerkürenin aşamalı olarak liberal demokrasiyi benimseyeceği, bir liberal varsayım olarak ve düşünsel bir iddia olarak toplumsal gündemde yerini almıştır. Bu iyimser düşünce o kadar gelişmiştir ki; liberal demokratik rejimlerle birlikte savaşların son bulacağı gibi daha sonra ki tarihsel deneyimin doğrulanmadığı bir ön varsayım, egemen paradigma olmuştur. Bu tezin kökleri, filozof Immanuel Kant'ta ([1795] 1960) bulunmuştur. Bu teze göre; rejimler sonunda bir dünya hükümeti kuracak ve bunun sonunda da ebedi barış düzeni yerküreye egemen olacaktır. Dünyanın geri kalanında deneyimlenen otoriter rejimler ve onların inatçı varlığı, iyimser liberal tezlerin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, otoriter rejimlerin varlığı, daima felsefi, siyasal, ekonomik, ideolojik sorgulanma nesnesi haline gelmiştir. Burada önemli olan nokta; akademik düzlemde otoriter rejim incelemeleri, otoriter rejimleri, bağımsız bir düşün nesnesi olarak değil, liberal ideoloji merkezli düşünsel araştırma konusu yapmasıdır. Otoriter rejimlerin liberal rejimlerden farkı ve otoriter rejimlerin nasıl demokratikleşeceği ve liberalleşeceği sorunsalı gibi daima liberal düşünce merkezli bir tartışma konusu yürütülmüştür. Sorunsal, sürekli olarak, biçimsel ve karşılaştırmalı perspektiften ele alınmıştır. Bağımsız olarak otoriter rejimlerin kaynakları açısından bir tartışma yürütülmemiştir. Bu çalışma, otoriter rejimleri bağımsız bir olgu olarak inceleme nesnesi olarak kabul edip, tarihsel ve yapısal kaynaklarını ortaya çıkarma amaçlı bir çabanın sonucu olarak varlık kazanmıştır.

Batı dünyasının liberal kapitalist bir dünya ideali, hegemon bir siyasi ideolojik akım olarak, tüm yerkürede egemenlik sürdürse de, pratik, bu idealin bütünsel bir uygulama olanağının olmadığını göstermiştir. Ampirik olarak dünyaya baktığımız zaman, 1970'lerde, otokratik rejimler demokratik rejimlerden daha yaygın iken, 2010'da ise dünyanın üçte biri, otoriter yönetimlerin iktidarı altında varlığını sürdürmektedir (Frantz ve Ezrow, 2011: 1). I. Dünya Savaşı'ndan günümüze tüm uluslararası savaşlarda, otoriter rejimler yer alırken; II. Dünya Savaşı'ndan itibaren iç savaşlar ve etnik savaşların üçte ikisi otoriter devletler egemenliğinde gerçekleşmiştir (Geddes, Wright ve Frantz, 2018: 1). Tek başına Çin'in otoriter bir rejim olduğu düşünülecek olursa, görülebilecek siyasi manzara; dünya nüfusunun büyük kısmının şu anda bile otoriter rejim altında yönetildiğidir. Böyle önemli bir pratik toplumsal olgu için kapsamlı bir açıklama getirmek, tarihsel bir zorunluluktur. Ancak sosyal bilimler, daha çok, demokratik rejimler üzerine çalışırken, göreceli olarak, otoriter rejimler üzerine çalışmalar, sınırlı kalmıştır.

Juan J. Linz'e göre (1970); düşünürler, otoriter rejimlerin ayırıcı doğasını, hangi koşullar altında ortaya çıktıklarını, onlara şekil verenler tarafından elde edilen güç konseptini ve ideal tiplerini, sistematik ve karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı; Juan J. Linz'in ileri sürdüğü otoriter rejimlerin hangi koşullar altında ortaya çıktıkları veya otoriter rejimlerin kaynakları ve buna bağlı çeşitleri hakkında yeni bir kavramsallaştırma yapma çabasıdır. Çalışmanın önemi, otoriter rejimlerin farklı çeşitleri veya tipolojileri hakkında daha önce, tarihsel ve yapısal bir kavramsallaştırmanın yeterli bir biçimde yapılmamasıdır ve bu boşluğun doldurulmaya çalışılmasıdır. Çalışmanın kapsamı; modern dönem otoriter rejimlerdir. Modern öncesi otoriter rejimler ayrı bir çalışmanın konusudur ve bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Çalışmanın hipotezi; modern dönemde otoriter rejimler; tarihsel ve yapısal olarak, *reaksiyon, konjonktür, işlevsel ve yapısal* biçimde dört çeşitli tipoloji çerçevesinde kavramsallaştırılabilir. Bu kavramsallaştırmanın dayandığı zemin, sınıflar arası ilişkiler yaklaşımıdır. Sınıflandırma veya tipoloji denemesi, otoriter rejimlerin dayandığı zor uygulamasının kaynakları açısından tarihsel bir kavramsallaştırma çabasına dayanmaktadır.

Otoriter Rejimler Üzerine Literatür

Otoriter rejimler konusunda en önemli çalışma, *Totalitarian and Authoritarian Regimes (Totaliter ve Otoriter Rejimler)* (2000), bu konuda önemli bir uzman olan Juan J. Linz tarafından yazılmıştır. Juan J. Linz'e göre (2000: 159) otoriter rejimler; politik çoğulculuğun sınırlı olduğu ve ayrıntılı, rehber olacak ideolojinin olmadığı, ayrımcı düşünce tarzlarının var olduğu, belirli bir derecede gelişmesi aşamasında gerçekleşen, ancak geniş ve yoğun bir politik mobilizasyonun olmadığı ve içinde bir lider veya küçük grubun iktidar pratiği yaptığı politik sistemlerdir. Linz, otoriter rejimler konusunda uzmandır ancak, otoriter rejimi açıklarken, otoriter rejimlerde yapısal olarak yoğunlaşan zorun kaynağı açısından bir açıklama getirmemiştir. Bu durum, otoriter rejimin biçimleri açısından bir açıklama sağlarken, tarihsel bir tipoloji denemesine olanak sağlamamıştır.

Juan J. Linz (2000: 263), otoriter rejimler için bir tipoloji kavramsallaştırmak için üç boyut ileri sürmüştür; ilk olarak; sınırlı çoğulculuğa karşı tekçiliğin derecesi, ikinci olarak; nüfusun politikleşmemesine karşı mobilizasyon ve üçüncü olarak; zihniyete karşı ideolojinin merkezîliği. Linz, bu çerçevede, otoriter rejimlerin sınıflandırmasını yapmıştır. Linz (2000: 184), otoriter rejimlerin tiplerini; bürokratik-askeri otoriter rejimler, organik devletçilik, demokrasi sonrası toplumlarda mobilize edici otoriter rejimler, bağımsızlık sonrası mobilize edici otoriter rejimler, ırksal ve etnik demokrasiler, oyaşmaya dayanmayan çok etnik gruplu demokrasiler ve totalitarizm sonrası otoriter rejimler olarak belirlemiştir. Ancak, Linz'in otoriter rejimleri, sınıflar arası ilişkilerin durumuna odaklanmamıştır. Bunun yerine Linz, zorun kaynağı yerine, biçimsel farklılıklar üzerinden

bir tipoloji geliştirmeye çalışmıştır.

Otoriter rejimler ile ilgili literatür incelendiği zaman; otoriter rejimlere, liberal ve Marksist iki farklı ana akım yaklaşımdan açıklamalar gelmiştir. Bunlardan birincisi liberal diyebileceğimiz yaklaşımlardır. *Liberal yaklaşımlar*, bakış açısını elit grupları, liderlik gibi olgular üzerine kurgulamıştır. E. Frantz ve N. Ezrow'a göre (2011: 1) diktatörlüklerde politik merkez, iki anahtar aktörler arasında etkileşime dayanmaktadır ve bu aktörler; elitler ve liderlerdir. Bu aktörler iktidar için sürekli mücadele içindedir. Otoriter kurumlar, bu mücadelenin dinamiklerini şekillendirmektedir. Sosyolojik diyebileceğimiz bu yaklaşımda, otoriterlik için kurumların önemi vurgulanmıştır. Kurumsal diyebileceğimiz bir bakış açısı söz konusudur; ancak bu bakış açısında, kurumların oluşmasının gerisinde yer alan sınıflar arası ilişkilere değinilmemiştir.

Vilfredo Pareto da, otoriter rejimlere elitler üzerinden yaklaşmıştır. Elitlerin dolaşımı kuramını kavramsallaştıran Pareto'ya göre ([1901] 2005) elitler, tilkiler ve aslanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Tilki olan elitler, zekâ yoluyla toplumu yönetirken, aslan olan elitler güç kullanımından yanadır. Güç kullanımı bizi otoriter rejimlere götürmektedir. Aslan olan elitlerin iktidarı elinde tuttuğu rejimler, alt sınıflar üzerinde güç kullanmaktadır ve bu durum, otoriter bir rejime yol açmaktadır. Bu yaklaşımda liderlerin psikolojik özelliklerine vurgu yapılmıştır; ancak elitler, toplumsal yapıdan ve toplumsal yapıyı oluşturan sınıflar arası ilişkilerden bağımsız tanımlanmıştır. Dolayısıyla bu bakış açısı, otoriter rejimleri anlamak ve açıklamak için sınırlı bir bakış açısına sahiptir.

Stephan Haggard ve Robert R. Kaufman'a göre (2016: 270) otoriter rejimler, zayıf demokrasi, zayıf kurumsallaşma, ekonomik krizler ve elit tepkisi temelinde gerçeklik kazanmaktadır. Bu yaklaşım, modernleşme teorisi bağlamında açıklama getirmiştir. Gelişme seviyesinin düşüklüğü, otoriter rejimlere yol açmaktadır ancak özellikle, popülist akımlara karşı elitlerin tepkisi, belirleyici olmaktadır. Bu yaklaşımda aşağı sınıfların durumundan ve bu sınıfların egemen sınıflarla ilişkisine değinilmemiştir. Dolayısıyla bu bakış açısından otoriter rejimler için bir tipoloji yapmak, sınırlı ve açıklayıcı olmayan bir sonuç getirmiştir.

Otoriter rejimler üzerine bir başka düşünür de Samuel P. Huntington'dur. Huntington, demokratikleşme süreçleri üzerine çalışmış ve bu bağlamda, karşılaştırmalı olarak, otoriter rejimlere değinmiştir. Otoriter rejimleri sınıflandırmıştır. Üç demokratikleşme dalgasını ileri sürmüş ve bunlardan birinci dalgada: mutlak monarşi, feodal aristokrasi olan otoriter rejimleri; ikinci dalgada: faşist devlet, koloni ve kişisel askeri diktatörlük olan otoriter rejimleri; üçüncü dalgada ise tek parti sistemleri, askeri rejim ve kişisel diktatörlük olan otoriter rejimleri demokratikleştirdiğini ileri sürmüştür (Huntington, 1991: 110). Bu sınıflandırmada Huntington, elitler arasındaki ilişkilere değinmiştir. Otoriter rejimleri demokratikleşme süreci bağlamında konumlandırmış ancak, demokratikleşme süreçleri arkasında yatan sınıflar arası ilişkiler inceleme dışında tutulmuştur.

Giovanni Sartori (1970), rejimleri, partiler bağlamında biçimsel olarak reka- betçi olmayan parti sistemleri, totaliter ve otoriter parti sistemleri, tek veya hegemonik parti sistemleri ve ideolojik ve pragmatik parti sistemleri temelinde sınıflandırmıştır. Zora dayalı rejimler, totaliter ve otoriter rejimler tarafından yönetilmektedir. Sartori, diğer liberal düşünörlere benzer şekilde otoriter rejimleri, demokratik rejimlerin karşıtı olarak konumlandırmıştır ve tarihsel olarak otoriter rejimlerin I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıktığını belirtmiştir (Sartori, 1987: 185). Sartori'ye göre; otoritesiz iktidar veya güç, baskıcı otoriter rejimlere yol açmaktadır ve yine demokratik rejimlerle karşılaştırma yapıp, demokratik rejimler de ise iktidar veya güç, otoriteye dayanmaktadır (Sartori, 1987: 188). Bu yaklaşımda da, otoriterlik, demokrasi ile karşılaştırmalı ele alınmış ve yine sınıflar arası ilişkiler incelemeye dâhil edilmemiştir.

Bir diğer ana akım bakış açısı olan *Marksist yaklaşım*, otoriter rejimleri, sınıfsal bakış açısından ve sınıflar arası ilişkiler açısından açıklamıştır. Klasik Marksizm, otoriter rejimleri doğrudan incelenmese de, olgu, zor teorisi bağlamında dolaylı olarak ele alınmıştır. Karl Marx'a göre ([1867] 2015: 719) "Zor, yeni bir topluma gebe olan her eski toplumun ebesidir." ve "zor, başlı başına bir iktisadi güçtür.". Bu, Marksist yaklaşımın işlevsel açıklamasını göstermektedir. Özellikle, otoriter rejimlerin, gelişmiş kapitalist ölkelerden geri kalması ve kapitalistleşme sürecinde olmaları sebebiyle, bu yanıyla, zora dayalı otoriter rejimlerin işlevsel yanı bir başka ifadeyle geliştirici işlevi açıklanmaktadır. Yine gelişmiş ölkelerde de yapısal anlamda işlevsel olarak otoriter rejimlerin ortaya çıkışını göstermiştir. Yine Friedrich Engels, otoriterliği, maddi malların üretiminin düşüklüğü ve burjuvazinin oluşmaması ile açıklamıştır. Engels'e göre ([1878] 2000: 247), Hindistan'dan Rusya'ya kadar doğu despotluğunun temeli; var oldukları her yerde eski topluluklar olmalarıdır. Bu topluluklar, sadece kendisine yeterli üretim yapmakta ve böylece toplumsal değişim de sınırlı olmaktadır. Engels ([1878] 2000: 247), insan üretkenliğinin az olduğu yerlerde iş bölümü seviyesinin düşük olduğunu belirtmiş ve üretici güçlerin artışı, ticaretin yaygınlaşması, sanat ve bilim, devlet ve hukukun gelişmesi, ancak daha büyük bir iş bölümü ile sağlandığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla, Engels'e göre; modern otoriter rejimlerin temelinde, kapitalizmin yeterince gelişmemesi yatmaktadır. Ayrıca, Engels'e göre ([1878] 2000: 249) "...bir ölkenin iç devlet zorunun, ölkenin ekonomik gelişmesiyle çatışma içerisine girdiği her yerde, mücadele her zaman siyasi zorun yıkılmasıyla sonuçlanmıştır.". Dolayısıyla klasik Marksizme göre; otoriter rejimler genel olarak gelişkin bir burjuva sınıfının yokluğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş bir kapitalist sistem ve gelişmiş bir burjuva sınıfının varlığı, devletin otoriter karakterini aşındırmaktadır. Bu bakış açısından sınıfsal ilişkiler temel değişkendir. Ancak klasik Marksizm, otoriter rejimlere dolaylı değinmiş ve siyasal anlamda bir sınıflandırma yapmamıştır.

Marksizmde, otoriterlik üzerine en temel kaynaklardan birisi, Barrington Moore'a aittir. Moore, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* eserinde ([1966] 2012), otoriterlik ve demokrasiyi karşılaştırmalı ve tarihsel perspektiften incelemiş ve gerek otoriterliğe gerekse de demokrasiye sınıf ilişkisi bağlamında bir açıklama getirmiştir. Moore ([1966] 2012: 481), modern toplumlarda siyasal rejimlerin üç biçimi olduğunu belirtmektedir. Bunlar; burjuva devrimleri sonucu Batı Avrupa'nın demokratik rejimleri, tepeden devrimle, endüstrileşmenin sağlandığı Almanya ve Japonya faşist rejimleri, köylü devrimleri yoluyla Rusya ve Çin'de gerçekleşen komünist rejimlerdir. Moore'a göre ([1966] 2012: 22) otoriter rejimlerin sebebi; zayıf bir burjuva sınıfı ve toprak sahiplerden gelen yönetici sınıftır. Dolayısıyla Moore'a göre, toplumların demokratik veya otoriter bir karakter almasının sebebi, egemen sınıflar arasında ilişkilere bağlıdır. Moore, klasik Marksizmde olduğu gibi otoriter rejimler sorunsalına sınıf ilişkileri çerçevesinde bir açıklama getirmiştir.

Sonuç olarak, liberal yaklaşım, genel olarak, otoriter rejimlere, elit merkezli teorisi çerçevesinde yaklaşmıştır. Otoriter rejimler, elitlerin konumu, hareketleri çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım, bir açıdan, geçerli bilgi sunmakla birlikte, toplumsal boyutları bakımından yeterli açıklama getirmemiştir. Yalnız elit çerçevesinden bir açıklama, sınıflar, emperyalizm, toplumsal tarih ve toplumsal politika, eşitsiz gelişme gibi bir takım analiz birimlerini ihmal etmektedir. Siyasi rejimleri, bir devlet durumu olarak kabul edersek, otoriter rejimler, belirli bir tarihsel uğrakta sınıflar arası ilişkilerin cisimleşmiş ve donmuş bir biçimdir. Bu bakımdan, daha bütünsel bir açıklama için, otoriter rejimler içinde cisimleşen sınıflar arası ilişkileri anlamak gereklidir.

Marksist yaklaşım, otoriter rejimleri dolaylı yoldan ele almıştır. Liberal yaklaşımlara göre, sınıflar arası ilişkiler bağlamında olguyu ele alması önemli bir avantajdır. Ancak Klasik Marksizmin, siyasete ve dolayısıyla otoriter rejimlere doğrudan eğilmemesi ve sonra gelen takipçilerin de otoriter rejimler konusunda bir tipolojiye girmemesi, sınıf ilişkileri perspektifinden bir boşluk yaratmıştır. Otoriter rejimlerin varlığını, yalnızca, zayıf bir burjuva sınıfına işaret ederek açıklamak bir tipoloji yapmak için yeterli olmamıştır. Otoriter rejimlerin kaynağı veya işlevselliği açısından bir tipoloji yapılması gerekli bir zorunluluk olarak durmaktadır. Ayrıca Marksizmin takipçileri de, liberal yaklaşımlarla benzer bir tuzağa düşmüş ve otoriter rejimleri yine demokratik rejimlerle bağlantılı ele almıştır. Bu çalışma, bu boşluğu gidermeye çalışmaktadır.

Yapısal Anlamda Otoriter Rejimler: Zora Dayalı Rejimler Üzerine Bir Tipoloji Denemesi

Bob Jessop'a göre (2016); "devletin rolü ve niteliği hakkındaki tartışmalar, modern politikaların merkezinde yer almaktadır... devlet kavramı bir dizi tarihsel yoruma tabidir". Devletin rolü bu çalışmanın kapsamı dışındadır ve bu çalışmanın kapsamı, devletin niteliğidir. Nitelik olarak modern devletler, demokratik, otoriter veya hibrit biçimli devletler olabilirler. Yine devlet kavramı, tarihsel yoruma tabidir ve demokratik veya otoriter rejimler ebedi bir nitelik taşımamaktadır. Tarihin belirli bir uğrağında, otoriter nitelik taşıyan devlet, tarihin bir başka uğrağında demokratik bir nitelik alabilmektedir. Devletin niteliği, tarihseldir ve tarihsel değişime tabidir. Bu bölümde otoriter devletlerin yapısal olarak durumu veya içinde cisimleşen sınıf ilişkileri açısından serimlenmeye çalışılacaktır. Bilimsel bir çalışma için önemli olan, otoriter veya demokratik devletlerin kaynağıdır. Bir başka ifadeyle, zor veya rızanın kaynaklarıdır.

Otoriter rejimler üzerine ilgili çalışmalar incelendiği zaman, genel olarak, otoriter rejimlerin, liberal rejimlerle karşılaştırmalı olarak incelendiğini literatür bölümünde görmüştük. Bu çalışmalar, yalnızca otoriter rejimlerin özelliklerinin liste halinde sıralandığı ve demokratik rejimlerden farklılıklarının biçimsel olarak ortaya konulduğu biçimsel çalışmalar şeklinde yapılmıştır. Liberal yaklaşım, elitler özelinde ve yalnızca yönetici sınıfların almış olduğu pozisyonlara odaklanırken, Marksist yaklaşım ise, sınıflar arası ilişkileri vurgulamıştır. Bu çalışmalarda, egemen olan bakış açısı; sosyolojik bir bakış açısıdır. Ancak derinlemesine incelendiği zaman, otoriter rejimlerin, liberal rejimlerden bağımsız var oluş sebepleri bulunduğu görülebilecektir. Biçimsel anlamda otoriter rejimler, demokratik rejimlerle karşılaştırmalı olarak incelenebilse de, kaynakları anlamında otoriter rejimlerin, demokratik rejimlerden bağımsız varoluş sebepleri açıklanması gerekmektedir. Gerçekte, otoriter rejimlerin bağımsız kaynakları veya sebepleri bulunmaktadır.

Basit yapılacak bir gözlem ile otoriter rejimlerin farklı farklı biçimleri olduğu görülmektedir. Bu noktada, otoriter rejimlerin varlığını tespit etmek için liberal yaklaşımların biçimsel karşılaştırmalı perspektifi benimsenebilir. Ampirik düzlemde bu kadar çeşitliliğe karşın, kaynaklarına bakıldığında, otoriter rejimlerin bağımsız bir sınıflandırmaya tabi tutulması da bilimsel bir araştırma stratejisi sayılabilir. Burada yapılacak inceleme aşaması, otoriter rejimleri, bağımsız olgu olarak, otoriter rejimlerin kaynak ve sebeplerine odaklanarak bir sınıflandırma altında bir araya toplamaktır. Böyle bir sınıflandırmada, sınıflar arası ilişkiler temel analiz birimi olacaktır. Elit kuramları, bir bakıma, yalnızca yönetici sınıflara odaklanmaktadır ancak yönetici sınıflarla tabi sınıfların diyalektik bağımlı ortaya koymamaktadır. Bu yanıyla elit kuramlar, diyalektik değil metafizik bir kurgu içermektedir. Otoriter rejimler de asıl yapı, yönetici sınıflar ile tabi sınıflar ara-

sında kurulan ilişkiler çerçevesinde kurumsallaşmaktadır. Bu bölümde yapılmaya çalışılan otoriter rejimler tipolojisi, tam olarak, bu ilişkilerin kurumsallaştığı yapı çerçevesinde kavramsallaştırmadır.

Her olgu, diyalektik bağlamda bir sebep-sonuç ilişkisine sahiptir. Sebepsiz hiçbir toplumsal gelişme, doğa bilimlerinde olduğu gibi, yoktur.¹ Bu çerçevede olgunun kaynakları, sınıflandırma yapma çalışmasında gerekli başlangıcı sağlayacaktır. Genel olarak toplumsal olgular, özel olarak bir olgu olarak otoriter rejimler, bir amaç doğrultusunda varlık kazanmaktadır. Ancak bu amaç, teleolojik bir içerik taşımamaktadır. Toplumsal hayatın evrimi, bir zorunluluk olarak toplumsal olguların evrimine yol açmaktadır. Toplumsal hayatın evriminde, toplumsal olgunun kaynakları belirginleşmeye başlamaktadır. Bu çerçevede, otoriter rejimler, tarihsel olarak, toplumsal hayat içerisinde birer uğraktır. Sınıflar arası ilişkilerin, tarihin belirli bir anında, zora dayalı yapısal olarak kurumsallaştığı noktada, otoriter rejimler gerçeklik kazanmaktadır.

Kaynakları bakımından otorite rejimler için bir tipoloji oluşturacak olursak, rejimleri, içinde cisimleşen sınıflar arası ilişkileri bağlamında, dört tipolojide tanımlayabiliriz. Bu tanımlama sınıfsal bir çerçeveye dayanmaktadır. Yönetici sınıfların ve tabi sınıflar arasındaki ilişki üzerinden bir tipoloji, bize otoriter rejimlerin ampirik tipolojisini sağlayabilecektir. Tipolojiler, zora dayanan otoriter rejimlerde, zorun kaynağı ve amacından biçimlenmektedir. Zorun kendisini ortaya koyduğu sebep, otoriter rejimleri anlamak için temel dayanak noktası olabilecektir. Bu çalışmada, otoriter rejimler için bir tipoloji oluşturmaya çalışırken, Marksist yaklaşımın sınıfsal ilişkiler analizinden temel alınmaktadır. Ortaya çıkan tipoloji, bir anlamda yapısal-işlevsel bir açıklama içermektedir. Yapısal boyutu, içerisinde kurumsallaşan sınıfsal ilişkiler temelinde bir açıklama getirirken, işlevsel boyutu ise ampirik tarihsel uygulama vakalarına bir yaklaşım biçimi sağlamaktadır. Böylece hipotez, bir başka ifadeyle yapısal biçim hakkında önerme, tarihsel olarak sınanmış olmaktadır.

Otoriter rejimleri, yapısal olarak, kaynakları çerçevesinde dört tip olarak kavramsallaştırabiliriz. Bu tipler;

- *Reaksiyon olarak otoriter rejimler*, egemen sınıfların aşağı sınıflardan gelen tehlikeye karşı kurumsallaştırdığı otoriter rejim tipidir. Bu rejimler, yapısal ve tarihsel olarak, tepkisel rejimlerdir. Bu rejimlerin kaynağı, aşağı sınıfların demobilizasyonu ihtiyacıdır. Demobilizasyonu sağlamanın bir yolu, zor kullanımıdır. Rejimlerin kaynağı, içsel ihtiyaçtır. Ülke içinde, aşağı sınıfların var olan toplumsal koşulların ötesinde mobilizasyonu ve egemen sınıfların buna karşı verdiği tepki, reaksiyon olarak otoriter rejimleri üretmekte ve yeniden üretmektedir. Aşağı sınıfların aşırı politikleşmesi ve kendi çıkarları için mobilize olması, yönetici sınıfların iktidarı açısından bir tehlikedir ve hızlı bir şekilde aşağı sınıflar demobilize

¹ Postmodern, Postyapısalcı ve PostMarksist yaklaşımlar bu sebep-sonuç bağıını kopartmakla birlikte, bu çalışmanın temel odak noktası değildir.

edilmedi. Demobilize etmenin yolu, aşağı sınıfları zor kullanarak tahakküm altına almak ve siyaseten dışlamaktır. Aşağı sınıfların siyasi partileri yasaklanır, grev gibi toplumsal tepki biçimleri engellenir, gösteri ve yürüyüşleri yasaklanır, önde gelen liderleri yargılanır ve cezalandırılır. Zor ve baskının her biçimi ile alt sınıflar baskı altına alınır. Oluşan otoriter rejimin temeli, tamamen, egemen sınıfların tepkisel tutumuna dayanmaktadır. Oluşan otoriter rejimin baskıcı karakteri bütünüyle, egemen sınıfların alt sınıflardan korkma derecesine göre belirlenir. Rejim, tarihsel-toplumsal koşulların bir sonucudur.

Erich Fromm'a göre (1941) hareketlenen aşağı sınıflara karşı emniyetsizlik, otoriteryanizmin gelişmesinde temel belirleyici etkidir ve belirsiz bir dünyada otoriteryanizm, bir kaçış mekanizmasıdır. Özellikle, aşağı sınıfların mobilizasyonu sonucunda yükselen sınıfsal çatışma sonucunda siyasal iktidar, otoriter kaçış mekanizmasını harekete geçirmektedir. Benzer şekilde Theodor Adorno da ([1950] 2017) tehdit ve emniyetsizliğin otoriteryanizme yol açtığını ve bu otoriteryanizmin, psikodinamik savunma mekanizmasının bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Fromm ve Adorno'nun psikanalitik analizi, siyasal iktidarın, aşağı sınıflardan algıladığı tehdit sonucu otoriter bir biçim kazanmasını açıklamaktadır. Özellikle, siyasal iktidara sahip yönetici sınıfların psikolojisini belirgin bir şekilde getirmektedir. Bu biçimiyle otoriter rejimler, hiyerarşik bir çerçeveye sahiptir. Tarihsel örnekler bazılarının geçici bazılarının ise kalıcı olduğunu göstermektedir. Elit hiizipler arasında bir uzlaşma veya bir elit hizbinin yönetimi ele alması ile bu tip rejimler, varlık bulmaktadır.

Reaksiyon olarak otoriter rejimler, Marksizmin, devletin işlevi hakkında açıklamasına da uyumlu bir temel sağlamaktadır. Marksizmin, devlet işlevi konusunda açıklamasını Friedrich Engels yapmıştır. Engels'e göre ([1884] 2018: 193); "... Ekonomik açıdan egemen sınıf, devlet aracılığıyla politik açıdan da egemen sınıf olur ve böylelikle *ezilen sınıfı bastırma* için yeni bir araç elde etmiş olur". Bu bağlamda, reaksiyon olarak otoriter rejimler, mikro çerçevede ülke örneklerinde, aşağı sınıflardan gelen dalgaya karşı bastırma işlevi yüklenmektedir. Sonuç, siyasal iktidarın üretimi ve yeniden üretimidir. Kapitalist üretim tarzında, bir zor biçimi olarak ekonomik zor siyasal iktidarın yeniden üretimi için yeterli olmadığı zaman, siyasal ve fiziksel zora işlevsellik kazandırmaktadır. Böylece hiyerarşik sistem, varlığını, zor yoluyla yeniden üretmektedir. Reaksiyon olarak otoriter rejimlerin en sık görülen ampirik örnekleri askeri darbelerdir. Bu bağlamda, mikro olarak Türkiye'de, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri muhtıra ve darbeleri, sistemin hiyerarşik yapısını ve toplumsal yapının eklemlerini zor yoluyla, sermaye lehine yeniden yerine yerleştirmeye çalışmıştır. Bu sermaye lehine çözümün ortaya çıkışı veya reaksiyon olarak otoriter rejimin varlık bulmasının sebebi, aşağı sınıfların veya 'tehlikeli sınıfların' hareketlenmesidir. Liberal elit kuramları, bu iki mikro örnekte, yalnızca yönetici sınıflar içi ilişkilere odaklandığı için aşağı sınıfları analiz dışı bırakmıştır. Dolayısıyla, reaksiyon olarak otoriter rejimleri an-

lamak için bütüncül bir bakış açısı gereklidir.

Reaksiyon olarak otoriter rejimler, Marksist teorinin sınıfsal ilişkiler modeline en yakın modeldir. Sömürülen sınıfları, zor yoluyla denetim altında tutmak için, zorun çıplak kullanıldığı rejimlerdir. Yönetici sınıflar, alt sınıflardan gelen tepkiye karşı aldıkları zora dayalı biçim, reaksiyon olarak otoriter rejimlere yol açmaktadır. Kapitalist toplumda, gerek burjuvazi gerekse de toprak sahipleri, siyasal iktidarlarına alt sınıflardan meydan okuma geldiğinde, tepkisel olarak, otoriter bir devlet yapısına ihtiyaç duymaktadır. Politik olarak mobilize olan alt sınıflar, otorite veya zor yoluyla engellenmekte ve durgunluğa sokulmaktadır. Reaksiyon olarak otoriter rejimlerde, sınıflar ve gruplar arası hiyerarşik ilişki maddi olarak cisimleşmiş bulunmaktadır. Çıplak zor, en çok bu rejimlerde görülmektedir.

- *İşlevsel olarak otoriter rejimler*, egemen sınıfların, tabi sınıfları belli bir amaç çerçevesinde yönlendirmek için kurduğu zora dayalı otoriter rejimlerdir. Aşağı sınıfları belirli bir amaç çerçevesinde hareketlendirmede, özellikle, modernleşme, temel ideolojik amaçtır. Niceliksel veriler de bunu kanıtlamaktadır. Samuel P. Huntington'a göre ([1968] 1996: 39), istatistiklere göre, daha modern toplumlar -kapitalistleşmiş toplumlar- daha az modern toplumlara göre -kapitalistleşme aşamasında toplumlar- daha istikrarlıdır ve az gelişmiş toplumlar, daha fazla içsel şiddet üretmektedir. Böylece mekanizma şu biçimde işlemektedir; içsel şiddet, devlet zorunu getirmekte ve bu süreç otoriter rejim eğilimine yol açmaktadır. Kapitalistleşme veya modernleşme yolundaki devletler de egemen olan sınıflar, belirli hedefler çerçevesinde alt sınıflar ve gruplar üzerinde baskı kurmakta ve böylece, toplumu istediği yönde sevk etmeye çalışmaktadır.

Yapısal-işlevsel yaklaşım en çok bu otoriter rejimlerde görülmektedir. Otoriter rejimlerin dayandığı zor, belirli işlev çerçevesinde kullanılmaktadır. Elbette tüm modernleşme süreci yaşayan ülkelerde otoriter rejimler ve zor görülmemektedir ancak zor, bu rejimlerde belirli bir amaç çerçevesinde kullanılmaktadır. Amaç; topluma, ekonomik, politik, ideolojik ve kültürel olarak, belirli bir biçim verme amacıdır. Bu tip otoriter rejimlerde, yönetici elit çok önemli rol üstlenmektedir. Tarihsel olarak bu tip rejimlerde, ya egemen sınıflar arasında bir hizip baskın gelecek ya da egemen sınıflar arasında bir tarihsel uzlaşmanın olması gereklidir. Mikro anlamda Türkiye modernleşmesinde Batıcılık uzlaşması, uzun bir dönem boyunca etkili olmuş ve yönetici elitler arasında bir grup diğer gruplar üzerinde baskın gelmiştir.

İşlevsel olarak otoriter rejimlerin, alt sınıfları, yönetici sınıfların belirli bir amaç doğrultusunda sevk etmesinin yanında bir de, yönetici sınıflar arasında ortaya çıkan uzlaşmazlığı çözme amacı güden farklı biçimi de vardır. Sermaye birikimi dinamik bir süreçtir ve tarihsel olarak yönetici sınıflar blokunda sürekli güç değişimlerine yol açmaktadır. Dönemsel olarak, tarihsel toplumsal koşullara bağlı olarak, sanayi, ticaret, finans veya tarım sermayeleri güç mücadelesine girmektedir. Birikim süreci dinamik bir olgu olmasa, yönetici sınıflar arası hiye-

rarşı de sabit kalmaktadır. Ancak birikim, dinamik bir süreç olduğu için, yönetici sınıflar arası hiyerarşik yapı da sürekli evrim göstermektedir. Bu evrim sürecinde, bir dönem hiyerarşinin en üstündeki sınıf hiyerarşinin altına düşebilir veya yönetici sınıflar arasında hiyerarşik denge durumu ortaya çıkabilmektedir. İşte bu durumda, bir hakeme ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda hakem, devlettir. Hakem, anlaşmazlıkları anlaşma temelinde çözemediğinden dolayı otoriter bir biçime bürünmektedir. Dolayısıyla, tarihin bu uğraklarında, işlevsel olarak otoriter rejimler varlık kazanabilmektedir.

İşlevsel otoriter rejimlerde temel amaç veya zorun kaynağı, alt sınıfların, egemen sınıfların amaçları doğrultusunda mobilize edilmesi veya egemen sınıflar arasında ortaya çıkan anlaşmazlık, devlet zoru aracılığıyla çözülmesidir. Bu rejimlerde zor, işlevsel anlamda kullanılmaktadır. Özellikle amaç, gelişmiş kapitalist ülkeler ile aradaki mesafeyi kapatma çabasıdır. Bu ülkelerde zor, ekonomik, siyasal veya ideolojik anlamda veya bütünsel olarak her katmanda kullanılabilir. Bu rejimlerin amacı, toplumu, kökten bir biçimde dönüştürmek ve yeniden şekil vermektir. Bu rejimlerin kapsamı içseldir ancak dış koşulların zorlaması da unutulmamalıdır.

- *Konjonktür olarak otoriter rejimler*, belirli bir dönemde, özellikle dışsal konjonktürün etkisinde gerçekleşen rejimlerdir. Kuruluş dinamikleri, konjonktürün veya zamanın maddi koşullarının bir sonucudur. Çözülüşü için konjonktürün etkisinin sona ermesi gereklidir. Latin Amerika'da bürokratik-otoriter rejimler bu tipe örnek verilebilir. Bu rejimler Soğuk Savaşın bir ürünüdür. Kuruluş dinamikleri, ABD-SSCB mücadelesinin bir sonucudur. Sosyalist Bloğun 1991'de çözülüşü ile birlikte varlık sebepleri de son bulmuştur. Ancak özellikle Latin Amerika kıtasında çok kanlı yıllara neden olmuşlardır. G. O'Donnell (1979: 85) Latin Amerikan bürokratik-otoriter rejimlerini şu şekilde tanımlamıştır: "Hareketlenmiş popüler sektörün dışlanması psikolojik ve ekonomik karşılık sonucu sağlanabilir ve bu olmazsa, dışlanma, güçlü ve sistematik zor yöntemlerini gerektirmektedir." Tam olarak hareketlenmiş popüler sektörler üzerinde güçlü ve sistematik zor yöntemleri, bürokratik-otoriter rejimleri yaratmıştır.

Konjonktür olarak zor rejimlerinde, elit hizipler arasında bir uzlaşma veya bir hizbin etkin olması gereklidir. Eğer, elit uzlaşması bozulursa veya bir hizbin hegemonyası çökerse, otoriter rejim çökmektedir. Bunun yanında, bu tip otoriter rejimler, dışsal etkiye o kadar açık rejimlerdir. Elit uzlaşması veya hegemonik elit hizbi, dışsal desteğe önemli oranda bağımlıdır. Uluslararası iş bölümü, konjonktür olarak otoriter rejimleri derinden etkilemektedir. Bu rejimlerin temel amacı; egemen sınıfların konsolidasyonu sağlamaktır ve kapsam olarak dışsal kaynaklı otoriter rejimlerdir.

Ampirik olarak bu tip otoriter rejimler, egemen sınıflar arasında, ortak bir düşmana karşı konsolidasyon sağlamaya yöneliktir. Şüphesiz ki egemen sınıfların hiziplerin arasında çıkar farklılıkları tamamen çözülemez ancak en azından,

ortak bir düşmana karşı, geçici bir süre, çıkar anlaşmazlıkları ertelenmektedir. Ampirik olarak dünyada, dışsal bir zorlama olarak Soğuk Savaş rejimleri bu türün en tipik örneğidir. Egemen sınıflar, komünizm tehlikesine karşı anlaşmazlıklarını geçici bir süre ertelemiş ve alt sınıflar üzerinde, özellikle anti-komünizm üzerinden baskıyı arttırmışlardır. Bu rejimlerin sonucu önemli derecede toplumsal maliyettir.

- *Yapısal olarak otoriter rejimler*, Toplumsal hayat, toplumsal ilişkilerin bir bütünüdür. Toplumsal ilişkiler ise toplumsal hayatın farklılıkları sebebiyle, hiyerarşi ve güç üzerine kurulmaktadır. Toplumda farklılıklar olmasaydı, kuşkusuz, toplumsal hayat farklı bir biçimde kurulacaktı. Farklılıklara, yalnız toplum içi değil toplumlararası da bakmak gereklidir. Sonuç olarak, farklılıklar ve bu farklılıkların hiyerarşik sıralanması sebebiyle, bazı toplumsal formasyonlar, yapısal olarak zora diğer bir ifadeyle yapısal olarak otoriterliğe dönüşmektedir.

Yapısal olarak otoriter rejimler, bir anlamda, egemen sınıfların bunalımı sonucu gerçeklik kazanmaktadır. Yapısal olarak otoriter rejimler, sınıflı bir toplum yapısının doğal bir sonucudur. Egemen sınıflar arasında meydana gelen bunalımda devlet, özellikle tekelci burjuvazinin gerici bir yönetimi haline gelmektedir. Tarihsel ve yapısal olarak kapitalizmin gelişim sürecinde bir uğraktır. Kriz durumlarında bu tür rejimler karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, küresel hegemonyanın değişim süreçlerinde bu tür rejimler varlık kazanmaktadır. Bu rejimler, egemen sınıflar arasında bir bunalıma işaret etmektedir. Tarihsel olarak B. Mussolini liderliğinde faşist İtalya ve A. Hitler liderliğinde Nazi Almanya'sı bu tip rejimlerin tipik örnekleridir.

Yapısal anlamda otoriter rejimler dışsal kaynaklı rejimlerdir. Emperyalist bir dünya düzeninde, emperyalist ülke bloğu içinde, eşitsiz gelişim sonucunda bir farklılaşma bulunmaktadır. Bu farklılıklar arasında giderek büyüyen bir çelişki söz konusudur. Çelişki ancak otoriter ve totaliter bir yöntemler çözülebilir. 20. yy ilk yarısı ortaya çıkan faşist rejimler, bu tip otoriter rejimlere uygun örneklerdir. R. Griffin faşist rejimleri, modernleşmenin bir parçası olarak ele almıştır. Griffin'e göre (2007: 219); faşizm, kişisel diktatörlüğün semptomları veya siyasal tepki ile açıklanamaz. Bu tip rejimler, yeni bir politik rejimin praksi için olası en geniş uzlaşma ile açıklanabilir. Egemen sınıfların bunalımı, yeni bir rejim çerçevesinde, zor yoluyla uzlaşmaya itilerek sonuçlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu rejimler, kapsam olarak dışsal ve içsel sebeplerden varlık bulmuştur. Bu tip rejimlerin varlığı, genel olarak, dışsal bir savaş ile sonuçlanmaktadır. Özellikle, bu tür ülkelerde, egemen sınıflar, tarihsel gelişimine uygun olarak, dünya hegemonyasından pay talep etmektedir ve bu da mevcut hegemonu bir meydan okumaya dönüşmektedir. Egemen sınıfların bunalımını çözenin yolu, genel olarak, bir savaş süreciyle çözüm bulma arayışdır.

Tablo 1. Otoriter Rejim Tipleri

Otoriter Rejim Tipleri	Kaynakları (Amaçları)	Kökene
Reaksiyon olarak Otoriter Rejimler	Alt Sınıfları Demobilize Etme	İçsel Egemen
İşlevsel olarak Otoriter Rejimler	Alt Sınıfları Mobilize Etme	İçsel Egemen
Konjonktür olarak Otoriter Rejimler	Egemen Sınıfların Konsolidasyonu	Dışsal Egemen
Yapısal olarak Otoriter Rejimler	Egemen Sınıfların Bunalımı	Dışsal ve İçsel Egemen

Sonuç olarak; otoriter rejimler, sınıflar arası ilişkilerin cisimleşmesi sonucu, tarihsel olarak varlık kazanmıştır. Tipolojik olarak dört tipe ayırdığımız otoriter rejimler, işlevsel, reaksiyon, konjonktür ve yapısal otoriter rejimler, saf bir biçimde var olmamaktadır. Burada otoriter rejimin kaynağı olan zor kullanmanın amacı, tayin edici niteliğe sahiptir. Yoksa bu tipler, iç içe, birbirinin içinde yer almaktadır. İşlevsel olan otoriter rejim, reaksiyon olarak otoriter rejimdir veya yapısal otoriter rejim işlevsel otoriter rejimdir. Ampirik olarak otoriter rejimler bütünlüştür. Burada, tipolojiye bilimsel bir nitelik kazandırmanın yöntemi, otoriter rejimlerin dayandığı zorun kaynağına indirgeme yapmaktır. Zorun amaçlarını veya kaynaklarını anladığımız zaman, otoriter rejimleri de sınıflandırmaya tabi tutabiliriz. Bundan sonraki uğrak ise tarihsel olarak otoriter rejimleri tanımlamaktır.

Tarihsel Anlamda Otoriter Rejimler: Ampirik Otoriteryan Rejimler

Ampirik örnekler, otoriter rejimlerin tipolojisi hakkında daha aydınlatıcı ipuçları sağlayabilecektir. Yapısal olarak otoriter rejimleri incelediğimiz bölümde, otoriter tipolojilerin saf bir şekilde bulunmadığı, aksine iç içe geçmiş bir bütün oluşturduğunu belirtmiştik. Bu bölümde, otoriter rejimler, tipolojide hangi taraf daha ağır basıyorsa, o bağlamda ele alınacaktır. Ancak, ampirik olaylar ele alınırken, tipolojide, diğer modellerin de payının olduğu unutulmamalıdır. Burada verilen örnek olaylar, zorun hangi kaynağı ağır basıyorsa o bağlamda vurgulanmıştır.

Reaksiyon olarak otoriter rejimlere örnek olarak; Türkiye'deki askeri darbeler gösterilebilir. 12 Mart ve 12 Eylül askeri muhtıra ve müdahalelerinin alt sınıflardaki mobilizasyonu ve politikleşmeyi önlemek için gerçekleştirildiği ileri sürülebilir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve ardından gelen Milli Güvenlik Konseyi yönetimi, reaksiyon olarak otoriter rejimlere örnek verilebilir. Ekonomi politikasının yeniden yapılanması, ekonomik kriz, iktidar bloku içindeki çelişkilerin derinleşmesi, hegemonya ve temsil krizi gibi faktörlerin (Özçelik, 2011: 73) yanında 12 Eylül askeri darbesi, aşağı sınıflardan gelen tehlikeye karşı, yönetici sınıfların bir önlemi olarak tasarlanmıştır. Bu tezi destekleyen S. Savran'a göre (1992: 1988); 12 Eylül, işçi sınıfının artan hareketliliğine karşı yönetici sınıfların bir tepkisiydi.

Temel hak ve özgürlükler askıya alınmış, otoriter bir rejim kurulmuştur. Askerler, üç yıl gibi iktidarda doğrudan kalmışsa da etkileri uzun yıllar hissedilmiştir. Bazı düşünürler bu rejimi, Eylülist rejim olarak tanımlamıştır (Küçük, 1992: 64). Etkileri uzun bir dönem hissedilmiştir.

12 Eylül rejiminden sonra, siyasi partiler yasaklanmış, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yasaklanmış, sendikal haklar askıya alınmış, alt sınıfların önderleri cezalandırılmış, basın sansür edilmiş ve sonuçta, alt sınıfların politikleşmesi ve mobilizasyonu engellenmeye çalışılmıştır. Gençlik, apolitik bir kimlik kazanmıştır. 1982 Anayasası yapılmış ve anayasa, otoriter bir yapı taşımıştır. 1982 Anayasasının günümüzde, tamamen değiştirilememesi bu rejimin kurumsal kökleri hakkında bir görüş sağlamıştır. Günümüzde sendikalaşma oranının geldiği nokta, 12 Eylül rejiminin, alt sınıfları demobilize etme kapasitesini göstermiştir. DİSK'in 2019 Şubat ayında yayınladığı rapora göre (DİSK, 2019: 3); 2019'da (12 Eylül Darbesinden yaklaşık 40 yıl sonra), Türkiye'de işçiler arasında sendikalaşma oranı yalnızca yüzde 11'dir. Bu, 12 Eylül rejimi sonrası alt sınıfların örgütsüzlüğünün en önemli göstergesidir. 12 Eylül darbesi, 1968 sonrası mobilize olan ve politikleşen alt sınıflara karşı egemen sınıfların bir tepkisidir.

Otoriter rejimler tipolojisinde bir model de; *işlevsel olarak otoriter rejimlerdir*. Bu model, genel olarak, modernleşme süreci yaşayan ülkeler örneğinde görülmektedir. Modernleşmeyi ilk yaşayan, İngiltere, ABD ve Fransa gibi örneklerin yanında bir de sonradan modernleşmeye veya kapitalistleşmeye çalışan çevre ülke örnekleri söz konusudur. Sonradan modernleşen ülke örneklerinin hemen hepsinde, devlet aygıtının modernleşme sürecine zorlayıcı bir aktör olarak müdahalesi söz konusudur. Bu tip modernleşme örneklerine; tepeden inme modernleşme örnekleri veya bir başka ifadeyle militarist modernleşme denilmektedir (Belge, 2012).

İşlevsel olarak otoriter rejimlere, Alman modernleşmesi ve onun demir yumruğu olan Bismarck'ı ampirik örnek olay olarak verebiliriz. Ancak bu tepeden modernleşme örneğinde, aynı zamanda, reaksiyon, konjonktür ve yapısal modellerin de etkisi söz konusudur. Ancak model de ağır basan öge; işlevsel zor yöntemidir. Almanya, İtalya ile birlikte siyasi birliğini en geç tamamlayan Avrupa ülkesiydi. Dolayısıyla, Almanya, 19. yy'a kadar birçok bağımsız devletten (sayıları 39) oluşan bir siyasal ünite olarak girmişti. Modernleşmenin temel mantığı olan merkezileşmeyi sağlamak için bu 39 bağımsız devleti, tek bir siyasi otorite altında birleştirmesi gerekiyordu. Bunun için, ekonomik, politik ve ideolojik bir merkezileşmeye ihtiyaç duyuyordu. Ekonomik olarak Almanya, 39 eyalet arasında 1834'de, zollverein (gümrük birliği) ilan etti ve aşamalı bir şekilde bu 39 devleti tek bir gümrük birliği altında toplamıştır (Kitchen, 2006: 60). Daha sonra Otto Von Bismarck (1815-1898) 1862'de Almanya'da iktidara gelmiş ve ülkeyi aralıksız olarak 1890'a kadar demir yumruk ile yönetmiştir. Bismarck'ın demir yumruklu yönetimi, Başbakan olarak Meclise yaptığı ilk konuşmasında kendisini ortaya

koymuştur. Bismarck, Meclise şu sözleri söylemiştir (Steinberg, 2018: 222):

Prusya, şimdiye dek birçok defa elimizden kaçırduğumuz uygun anı beklerken gücünü toplamalı ve artırmalıdır. Ülkemizin Viyana Antlaşması'yla çizilmiş sınırları devletimizin varlığını sağlıklı sürdürmesi için elverişli değildir. Günümüzün büyük meseleleri müzakereler ve ekseriyet kararlarıyla değil -1848 ve 1849'un büyük hatası buydukan ve demirle çözülecektir.

Bismarck'ın Alman modernleşmesi sırasında birçok toplumsal kesim, baskı altında tutulmuştur. Bismarck, muhafazakâr bir dünya görüşüne sahipti ve sırasıyla, liberaller, Katolikler ve sosyalistler üzerinde baskı kurmuştur (Steinberg, 2018). Bu açıdan Alman modernleşmesi, işlevsel otoriter rejimlere bir örnek oluşturmaktadır. Almanya, *siyasal anlamda* bir amaç için, alt sınıfların mobilize edilmesi ve bu anlamda bir işlevselliği olan otoriter siyasal iktidara bir örnektir.

Almanya'nın yanında işlevsel otoriter rejimlere bir örnek olarak da Güney Kore örneğini verebiliriz. Güney Kore'nin 1961'den 1979'a kadar süren Park Chung Hee iktidarı, işlevsel otoriter rejimlere örnek olarak gösterebiliriz. Atul Kohli (2004: 84), bu dönemi baskıcı-kapitalist devlet ve devlet yönetimli gelişme veya modernleşme olarak tanımlamaktadır. Tarihsel olarak 1961'de bir askeri darbe ile iktidara gelen General Park Chung Hee, 1979'a kadar yaklaşık 18 yıl Güney Kore'yi otoriter bir biçimde yönetmiştir. Park Chung Hee, bir otoriter rejim kurmuş ve ekonomik anlamda kalkınma için devlet yönetimli bir ekonomik model kurmuştur. Park Chung Hee, bu otoriter rejimde, alt sınıfları kontrollü mobilize etmiştir ve bu mobilizasyon için propaganda ve kampanya yöntemlerini kullanmıştır (Kohli, 2004: 92). Sonuç olarak Güney Kore bu dönem parlak bir gelişme göstermiştir. Bu dönem madencilik yıllık ortalama %15 büyürken, ekonomi bir bütün olarak yıllık %9 büyümüştür (Kohli, 2004: 84). Bu dönem, Güney Kore bürokrasisi, yalnızca on yıl içinde iki katına ulaşmıştır. 1960'ta 240000 olan bürokrasi çalışanı sayısı, 1970'de 425000 kişiye ulaşmıştır (Kohli, 2004: 89). Bu tablo, devletin genişlemesi ve büyümesini en iyi gösteren göstergedir. Bir başka gösterge ise Park Chung Hee dönemi sanayileşmenin boyutunu göstermektedir. 1960'ların başı, sanayide emeğin istihdam oranı %8 civarında iken 1979'da bu oran %23'e ulaşmıştır ve aynı dönem, tarımsal emeğin oranı 1960'ların başında %63 civarında iken 1979'da %36'ya düşmüştür (Kohli, 2004: 98). Bu göstergeler, General Park dönemi, ekonomik anlamda sanayileşen bir Güney Kore'yi göstermektedir. Bu çerçevede Güney Kore, *ekonomik anlamda* gelişme temelli bir amaç için alt sınıfların mobilize edilmesi ve bu anlamda bir işlevselliği olan otoriter siyasal iktidara bir tarihsel örnektir.

Konjonktür olarak otoriter rejimlere en tipik örnek olarak, Latin Amerika bürokratik-otoriter rejimleri örnek olarak verebiliriz. Soğuk Savaş konjonktür eklenmiş bu rejimler, bir yandan egemen sınıfları konsolide ederken diğer yandan alt

sınıfları üzerinde baskı kurmuştur. Tarihsel olarak, konjonktür olarak otoriter rejimlere örnek olarak; 1964 Brezilya bürokratik-askeri darbesi ve kurulan otoriter rejim ile 1966 Arjantin bürokratik-askeri darbesi ve kurulan otoriter rejimler gösterilebilir. Bu rejimler ilk başta alt sınıfları demobilize etmiş ve ekonomik paylarını azaltmıştır. Bürokratik-otoriter rejimler, reel ücretleri azaltmış ve ücretlerin GSMH içindeki paylarını düşürmüşlerdir (O'Donnell, 1979: 93). Buna karşı alt sınıflardan oluşabilecek tepkiye karşı siyasal iktidar baskıcı bir karaktere dönüşmüştür. Bu çerçevede otoriterlik, bu rejimler için olmazsa olmaz bir koşuldur. Rejimlerin teknokratik karakteri, egemen sınıflar arasında bir konsolidasyonu sağlamaya yönelmiştir.

1966'da Arjantin'de gerçekleşen darbe, kurduğu bürokratik-otoriter rejime, emekli General Juan Carlos Onganía'yı Başkan olarak atamıştır. Askeri darbenin yayımladığı muhtıra, darbenin nedenlerini şu başlıklarda toplamıştır; ilk olarak; büyük sosyal gruplar arasında çok az uyum ve dayanışma; ikinci olarak; önceki sivil yönetimin, ekonomik durgunluk, enflasyon, azalan otorite, yaygın sosyal isyanlar ve uluslararası prestij azalması gibi ulusal problemlerde başarısızlığı; üçüncü olarak; organize gruplar ve siyasi partilerin liderliğinin temsiliyetsizliği; dördüncü olarak; siyasi partilerin sorumsuzlukları ve beşinci olarak da; silahlı kuvvetlerin otoritesinin kırılma tehlikesidir (O'Donnell, 1979: 116). 1966'dan da önce askeri darbeler Arjantin'de görülmüştü ancak 1966, askeri yönetimin ilk kez belirsiz olarak iktidarı ele alması ile diğer darbelerden ayrılmıştır. G. O'Donnell (1979: 118), 1966 ile birlikte egemen sınıflar arasında bir ulusal birliğin kurulduğunu ileri sürmüştür ve bu tez, bir konjonktür olarak otoriter rejim olan 1966 Arjantin bürokratik-otoriter rejimin, özellikle Soğuk Savaş koşullarında, egemen sınıfların konsolidasyonunu sağlamayı amaçladığı tezimizle uyumaktadır. Bu otoriter rejim, küresel bir başka ifadeyle dışsal koşulların bir sonucu varlık kazanmıştır.

Yapısal olarak otorite rejimlere örnek olarak Alman faşizmi gösterilebilir. Kapitalizm, yapısal olarak küresel düzlemde eşitsiz bir gelişme göstermektedir. Bu yapısal durum sonucu, bazı ileri ülkeler gerilerken bazı geri ülkeler ileri geçmektedir. Dolayısıyla, küresel hiyerarşi, çeşitli dönemler içinde sürekli değişmiştir. Örneğin 19. yy'da İngiltere, küresel hegemon bir ülkeken 20. yy'da ABD, küresel hegemonyayı ele geçirmiştir. Tam olarak, Alman faşizmi, bu hegemon değişikliği sonucu oluşan küresel boşluğu ele geçirme çabasıdır. Almanya, ekonomide yaşadığı gelişmeleri, küresel olarak ele geçirme çabasıyla, aşırı milliyetçi bir politik atmosfere girmiştir. Bu aşırı milliyetçi politik düzlemde, toprak sahibi Junkerlerin etkisi büyük olmuştur. Almanya'nın küresel hegemonya talebi, Alman ırkının üstünlüğü tezlerine yol açmış ve bu durum, Almanya'da faşizm ile sonuçlanmıştır. Ortaya çıkan sonuç ise, insanlık için büyük maliyetli bir dönem olmuştur. Gerek asker gerekse de sivil, milyonlarca insan, II. Dünya Savaşı'nda hayatını kaybetmiştir.

A. Hitler ve Alman faşizmi, özellikle öteki alt sınıflar ve gruplar üzerinde –yahudiler, komünistler vs.-, zora dayalı bir otoriter rejim kurmuştur. Hitler, iktidara geldikten sonra kendi yargı sistemini ve yeni mahkemeler kurmuştur. Bu mahkemeler yaklaşık 12000 sivil ölüm cezasına çarptırmıştır (Payne, 1995: 186). Ayrıca büyük sermaye ile Alman faşizmi arasında bir çelişki olmamış aksine bir kaynaşma gerçekleşmiştir (Payne, 1995: 190). Alman faşizminde zor diğer alt sınıf ve gruplar üzerinde kurulmuştur. Toplama kampları, bu otoriter rejimin en önemli göstergelerinden birisidir.

Alman faşizmi, egemen sınıfların bunalımı sonucu ortaya çıkmış ve alt sınıflar ve gruplar üzerinde baskı tesis etmiştir. Kaynak olarak hem içsel hem de dışsal bir otoriter rejimdir. Rejim, bir dünya savaşına yol açmıştır ve büyük toplumsal maliyetlere sebep olmuştur. Öteki grup ve sınıfların tüm hak ve özgürlükleri elinden alınmış ciddi bir tahakküm kurmuştur. SSCB başta diğer ülkelerin müdahalesi sonucu Alman faşist otoriter rejimi son bulmuştur.

Sonuç

Otoriter rejimler, dünyanın büyük kısmında uzun süre varlık göstermiş ve göstermektedir. Bu tür rejimler, sürekli olarak, bir düşün nesnesi olmuştur. Ancak, ilgili literatür incelendiği zaman, yaygın olarak, otoriter rejimlerin demokratik rejimlerle karşılaştırmalı perspektiften ele alındığı anlaşılmaktadır. Biçimsel olarak epistemolojik bilgi sağlayabilen bu yaklaşım kaynakları açısından ontolojik olarak bir sonuç vermemektedir. Otoriter rejimlerin kaynakları, karşılaştırmalı bir perspektiften değil bağımsız bir olgu olarak ele alınması gereklidir. Bu yanıyla ilgili literatürün metodolojik bir yanlış içinde olduğu ileri sürülebilir.

Otoriter rejimler, liberal literatürde, genel olarak, yönetici sınıflar bağlamında ele alınmıştır. Otoriter rejim, yöneticilerin sosyolojik kökenleri veya liderlik perspektifinden ele alınmıştır. Bu yöntem, metafizik karşıtlıklar temelinde olgunun yalnızca bir kısmının anlaşılmasına yol açmıştır. Aslında otoriter rejimler, diyalektik bütünsellik bağlamında, sınıflar arası ilişkiler çerçevesinde ele alınması gereklidir. Bu çalışmada otoriter rejimler, sınıflar arası ilişkilerin yapısal ve tarihsel bağlamında ele alınmıştır. Böylece otoriter rejimlerin, bir sınıflandırma tipolojisi ortaya konulmuştur.

Yapısal anlamda otoriter rejimler, işlevsel olarak otoriter rejimler, reaksiyon olarak otoriter rejimler, konjonktür olarak otoriter rejimler, yapısal olarak otoriter rejimler olarak dörtlü tipoloji altında toplanabilir. Bu sınıflandırma sınıflar arası ilişkilere dayanmaktadır ve zorun kaynağı bakımından biçimlendirilmiştir. İşlevsel otoriter rejimler, içsel kaynaklı rejimlerdir ve zorun amacı; alt sınıfları, egemen sınıfların amaç ve çıkarları doğrultusunda mobilize etmek olduğu ileri sürülebilir. Reaksiyon otoriter rejimler, içsel kaynaklı rejimlerdir ve zorun amacı; alt sınıfları demobilize etmek olarak tespit edilebilir. Konjonktür otoriter rejimler, dışsal kaynaklı rejimlerdir ve zorun amacı; egemen sınıfların konsoli-

dasyonunu sağlamak olduğu düşünülebilir. Yapısal otoriter rejimler, hem içsel hem dışsal kaynaklı rejimlerdir ve zorun amacı; egemen sınıfların bunalımına bir çözüm bulmak olduğu kabul edilebilir. Ancak bu otoriter rejim tipolojisinde tipler, saf şekilde bulunmamaktadır ve iç içe geçmiştir. İşlevsel olan reaksiyon, reaksiyon olan konjonktür veya konjonktür olan yapısal olabilir. Otoriter rejimin tipini belirleyen zorun kaynağı ve amacıdır.

Sonuç olarak, otoriter rejimler, demokrasi ile karşılaştırmalı perspektiften değil bağımsız bir olgu olarak ele alınmalıdır. Otoriter rejimleri belirleyen devlet durumudur ve devlet durumunu belirleyen de içinde cisimleşen sınıf ilişkileridir. Otoriter rejimler tarihsel-toplumsal olgulardır ve tarihsel değişime tabidir. Otoriter rejimlerin demokratikleşmesi sorunsalı, bütünüyle, sınıflar arası ilişkilere tabidir. Otoriter rejimlerin ortadan kalkma koşulu, sınıfların ortadan kalkması ile yakın ilişkilidir. Dolayısıyla, sınıflı toplum modeli sürdürdüğü müddetçe, otoriter rejim modelinin sönmelenmeyeceği ileri sürülebilir.

Kaynakça

- Adorno, T. W. ([1950] 2017) *Otoritaryen Kişilik Üzerine* (çev. Doğan Şahiner), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Belge, M. (2012) *Militarist Modernleşme Almanya, Japonya ve Türkiye*, İstanbul: İletişim.
- DİSK. (2019) "Sendikalaşma Araştırma Raporu", <http://disk.org.tr>. (15/12/2019).
- Engels, F. ([1878] 2000) *Anti-Dühring* (çev. İsmail H. Yarkın), İstanbul: İnter.
- Engels, F. ([1884] 2018) *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (çev. Mustafa Tüzel), İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Frantz, E. ve N. Ezrow. (2011) *The Politics of Dictatorship Institutions and Outcomes in Authoritarian Regimes*, London: Lynne Rienner.
- Fromm, E. (1941) *Escape From Freedom*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Geddes, B., Wright, J. ve Frantz, E. (2018) *How Dictatorships Work Power, Personalization, and Collapse*, Cambridge University Press.
- Griffin, R. (2007) *Modernism and Fascism*, Palgrave Macmillan.
- Haggard, S. ve R. R. Kaufman. (2016) *Dictators and Democrats Masses, Elites and Regime Change*, Princeton University.
- Huntington, S. P. (1991) *The Third Wave*, University of Oklahoma.
- Huntington, S. P. ([1968] 1996) *Political Order in Changing Societies*, Yale University.
- Jessop, B. (2016) *Devlet Dün Bugün Gelecek* (çev. Atilla Güney), İstanbul: Epos.
- Kant, I. ([1795] 1960) *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* (çev. Yavuz Abadan, Seha Meray), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 113-95.
- Kitchen, M. (2006) *A History of Modern Germany 1800-2000*, Blackwell.
- Kohli, A. (2004) *State-Directed Development Political Power and Industrialization in the Global Periphery*, Cambridge University Press.
- Küçük, Y. (1992) *Kurtuluş Yazısı*, Ankara: Başak.
- Linz, J. J. (1970) "An Authoritarian Regime: Spain", *Mass Politics*, ed. S. Rokkan, New York: Free Press.
- Linz, J. J. (2000) *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, Londra: Lynne Rienner

- Marx, K. ([1867] 2015) *Kapital C. I* (çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan), İstanbul: Yordam.
- Moore, B. ([1966] 2012) *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* (çev. Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel), Ankara: İmge
- O'Donnell, G. A. (1979) *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism*, Berkeley: University of California.
- Özçelik, P. K. (2011) *12 Eylül'ü Anlamak*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66, 1, 73-93.
- Pareto, V. ([1901] 2005) *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü* (çev. Merve Zeynep Doğan), Ankara: Doğu-Batı
- Payne, S. G. (1995) *A History of Fascism 1914-1945*, Routledge.
- Sartori, G. (1970) "The Typology of Party Systems-Proposals for Improvement", *Mass Politics: Studies in Political Sociology* (der. Erik Allardt ve Stein Rokkan), New York: Free Press
- Sartori, G. (1987) *The Theory of Democracy Revisited Part One: The Contemporary Debate*, New Jersey: Chatham House Publishers
- Savran, S. (1992) *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri*, İstanbul: Kardelen
- Steinberg, J. (2018) *Bismarck* (çev. Hakan Abacı), İstanbul: Türkiye İş Bankası